

Városállamok

A XXX. Waldorf-olimpiára készült rövid összeállítás.¹ Segítségül, hogy mi kerüljön a zászlókra, félkövér szedéssel kiemeltem a poliszokra jellemző egyes motívumokat.

Az ókori Görögország nem egyetlen ország vagy birodalom a szó későbbi vagy mai értelmében, amely szerint egyetlen kormány alatt egyesül egy nagyobb terület, hanem számos önálló, független városállam alkotta. Minden városállam középpontjában egy erősebb város állt, amely uralta a körülötte lévő földeket és területeket, falvakat, valamint a kisebb, gyengébb városokat is. A városállam görög neve *polis*. Az emberek hazájuknak a saját poliszukat tekintették, ebben *politizáltak*, a többi görög területtel a szellemi összetartozás érzése, a közös nyelv, vallás, és nem kis részben a közösen tartott „pánhellén”, vagyis „összgörög” versenyjátékok kötötték őket össze: az olümpiai és a nemeai játékok, az iszthmoszi játékok Korinthuszban és a püthói játékok Delphoiban.

A városállamoknak, poliszoknak megvolt a maguk vezetése. Egyesek király vagy zsarnok (türannosz) uralma alatt álló monarchiák voltak. Ismét mások oligarchiák, amelyeket néhány nagy hatalmú ember (vagy klán) irányított a városi tanács útján. Athén városában fejlődött ki a legismertebb, legjelentősebb demokrácia, ez azt jelentette, hogy szélesebb rétegnek volt beleszólása a közügyekbe a népgyűlés révén, s a főtisztségekre szavazással választották a vezetőket.

1. Az egyes városállamok

Alexandria

Ἀλεξάνδρεια – ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Alexandriát a poliszok fénykora után, Kr. e. 331-ben alapította Nagy Sándor makedón király, a hódító. Saját magáról nevezte el, és gazdag kereskedővárosként a Földközi-tenger délkeleti medencéjének új központja lett. A Nílus deltájában régebben már volt egy görög gyarmatváros, Naukratisz, ezt váltotta le Alexandria. A klasszikus kor utáni, hellénisztikus kultúra és tudomány fontos központjává vált, a kor legjelentősebb könyvtára kapott itt helyet, ez volt a Múszeion, ahonnan a múzeum szavunk származik. A várost sokféle nép lakta, görögök, egyiptomiak, perzsák, zsidók, sírek, később rómaiak, így kultúrája is színes és termékeny volt. Birodalmak és királyok hódították meg és tették meg központjukká. Nem tipikus görög városállam. Száz év alatt az antik világ legnagyobb városa lett, amit később csak Róma múlt felül méretben. A partközeli Pharosz szigetén épült **világítótorony** volt egyik legnagyobb nevezetessége. Ez is az antik világ hét csodája közé számított. Nagy temploma volt itt Poszeidónnak, Pharosz szigetén Héphaisztosznak, később a római időkben Saturnusnak, valamint az egyiptomi Szerapisznak.

¹Összeállította Tokodi Péter <tokodip@gmail.com>, felhasználva Kertész Eszter korábbi anyagát. (2025. június 9.) Javaslatokat, hibajavításokat szívesen fogadok. Ezen írás legfrissebb változata elérhető a <https://www.tkdi.hu/honlapon>.

Argosz

Ἄργος – ΑΡΓΟΣ

Az egyik legősibb görög városállam, először a Kr. e. VII. században Pheidón türannisa alatt vált főhatalommá. Ekkor Argosz ezüstpénzeket, valamint az elsők között szabványos súly- és mértékrendszert vezetett be. Archaikus kori nagysága, amit Homérosznál láthatunk, a klasszikus kortól kezdve elenyészett Spárta árnyékában. Mivel közel van Mükénéhez (mindössze tíz kilométer), gyakran háborúzott vele, időnként meghódította egyik a másikat, vagy királyuk volt közös – Agamemnónt is emlegetik néha argoszi, máskor inkább mükénéi királyként. Vetélkedésük végül Argosz győzelmével és Mükéné elpusztításával végződött Kr. e. 468-ban, vagyis meglehetősen korán. Argosz azóta is folyamatosan lakott település, Európában így a legrégebbi.

A mitológia szerint Argoszt Argosz, Zeusz egyik fia alapította. **Héra** és Poszeidón istenek vitatkoztak a város felett, ebben a küzdelemben Héra nyerte el a város védnökségét, Poszeidón azonban bosszút állt a föld kiszáritásával. Argosz tehát Héra istennő oltalma alatt állt, akinek egyik legfőbb kultushelye volt. Héra szent állata a **páva**, amellyel gyakran ábrázolták.

Athén

Ἀθῆναι – ΑΘΗΝΑΙ

Az antikvitás óta folyamatosan máig a görög világ vitathatatlan központja. Az Akropoliszon áll a szűz **Athéné** temploma, a Parthenón, benne volt látható az istennő sisakoslándzsás szobra, aki az **olajfát** ajándékozta a város lakóinak. Szent állata a **bagoly**, ez látható a legrégebbi athéni pénzérmén is.

Delphoi

Δελφοί – ΔΕΛΦΟΙ

Delphoi (latinósított nevén Delphiként is emlegetjük) a görög városállamok egyik fő vallási központja volt. Az ókori Görögország egész területéről, sőt még messzebről is érkeztek zarándokok a városba, hogy útmutatást kapjanak a híres delphoi jósdától, ahol Apollón papnője, a (mindenkori) Püthia adott jóslatokat. A korai klasszikus görög időkben a város **Apollón** isten szentélyévé vált, miután ő volt az, aki a mítosz szerint **megölte a sárkánykígyót**, a Püthónt, amely korábban azon a helyen tanyázott. Delphoi a művészetek, az oktatás, az irodalom és a kereskedelem központja is volt. Görögország központjában található, a görögök szerint itt „a világ köldöke”, amit kőbe is faragtak. Máig szállóige a jósda felirata: Γνῶθι σεαυτόν – ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ – Ismerd meg önmagad! Delphoi adott otthont a püthói játékoknak is, amely a négy nagy összgörög atlétikai verseny egyike volt. A győztes Apollón szent növényéből, **babérból** font koszorút nyert.

Epheszosz

Ἔφεσος – ΕΦΕΣΟΣ

Epheszoszt hettita (vagyis nem görög) őslakosságú területen ión és attikai telepesek alapították a Kr. e. X. században. Gazdag és jelentős várossá fejlődött, főleg azt kihasz-

nálva, hogy tengerparti fekvése révén közvetítő kereskedőként működött Kisázsia belső szárazföldi részei és a mediterrán (és görög) világ többi része között.

A legendák szerint a görögök előtt az amazonok laktak ezen a területen, ők alapították volna a legelső Artemisz-szentélyt is. A város védőistensége **Artemisz**, Zeusz lánya, Apollón ikertestvére, a vadászat, természet, a hajadon lányok és a szülés szűz istennője. A harcos, íjjal-nyíllal felszerelt hajadon képe rímel az amazonokéval. Azonban az ephezoszi Artemisz alakja erősen összeolvadt a kisázsiai frígek (nem-görögök) által tisztelt Kübelé nevű termékenység- és anyaistennővel, és egészen sajátos, nem klasszikusan görög helyi kultusz fejlődött ki körülötte. **Koronája várfalat, bátyját mintáz.**

Artemisz temploma az ókori világ hét csodájának egyike volt, nagy, gazdag és híres. A görög világ egyik legrégebbi fennmaradt pénzérméje is innen származik, rajta Artemisz egyik szent állata, egy legelő **szarvasbika** látható.

Ithaka

Ἰθάκη – IΘAKH

Odüsszeusz hazája szintén a mükénéi korban, tehát még a poliszok fénykora előtt élte virágzását. Az ión törzsek egyik leghatalmasabb állama lett, s bár maga Ithaka szigete kicsi, ez lett a központja a szomszédos Kephallénia szigetének is. A kephallének kiváló, bátor **hajósként**, katonaként és kereskedőként voltak ismertek. Odüsszeusz maga **Pallasz Athénét** tisztelte védőisteneként.

Knósszosz

Κνωσός – KNΩΣΣΟΣ

Kréta ősi palotaközpontja még a mükénéi kornál is régebbi. Az első írást használó, államszervezettel bíró civilizáció Európában a Kr. e. III. évezred utolsó századaitól kezdve. A knósszoszi palotaközpont legismertebb **bika- és delfinábrázolásairól**, vörösre festett zömök oszlopairól. A **Minótauros** nevű bikafejű szörny mítosza kapcsolódik Thészeusz athéni király és Ariadné, Daidalosz feltaláló mester és fia, a mesterséges szárnyakon röpködő és a tengerbe zuhanó **Íkarosz** történetéhez. A mükénéi korban, Kr. e. 1450 körül Knósszosz meggyengült, és bár nagy és gazdag maradt, akháj uralom alá került.

Korinthosz

Κόρινθος – KOPINΘΟΣ

Korinthosz a dór törzs egyik legerősebb és legrégebbi városa, már a Kr. e. VIII. században komoly tényező volt. Ideális helyre épült kereskedőváros: az Iszthmosz nevű földszorosra épült, amely összeköti a Peloponnészoszi-félszigetet a szárazfölddel. Fekvése tette lehetővé, hogy két tengeri kikötője legyen, az egyik a Szaróni-öböl (kelet), a másik pedig a Korinthoszi-öböl (nyugat) felé. Ennek eredményeként a város az ókori Görögország egyik leggazdagabb városa lett. A korinthosziak saját pénzt adtak ki, és megkövetelték, hogy a kereskedők ezt használják a városban. Híres a város építésze, nem kis részben az ide köthető korintusi **oszloprend** miatt. A korinthoszi állam monarchia volt, amelyet király irányított. A perzsa háborúk idején jelentős hadakkal járultak hozzá a görög erőkhöz. Spartával szöveteztek Athén ellen a peloponnészoszi háborúban.

Az iszthmoszi játékok alapítását vagy a dinasztiaalapító Sziszüphosznak, vagy Thészeusz athéni királynak tulajdonítják. Kétévente rendezték meg **Poszeidón** tiszteletére. A győztes **zellerből**, később fenyőből font koszorút kapott.

Marathón

Μαραθών – ΜΑΡΑΘΩΝ

Attika egyik kis városa, már Thészeusz idejétől fogva Athén fennhatósága alatt állt. Neve az édeskömény nevéből ered. **Héraklész** itt talált menedéket kalandjai egy pontján, egyik legelső szentélyét is itt hozták létre. Mégis Thészeusz volt az, aki megfékezte a **bikát**, amely ezen a síkságon pusztított. Marathónhoz kötődik az a gyenge lábakon álló történeti legenda, amely szerint Kr. e. 490-ben a perzsákon Marathónnál aratott görög győzelem hírére egy katona vitte el Athénba, s hogy hamarabb és könnyebben odaérjen, fegyvereit, sőt ruháját is eldobálva egyhuzamban futotta le a 42,2 km-es távot, majd miután a népgyűlésben elkiáltotta, hogy „győztünk”, összerogyott és meghalt.

Milétosz

Μίλητος – ΜΙΛΗΤΟΣ

Milétosz első görög lakói мүкénéi akhájok voltak, akik erődöt tartottak fenn ezen a Kis-Ázsia délnyugati peremén található helyen. A „trójai háború” után a terület elpusztult, és ión telepesek alapították újra Kr. e. 1000 körül. Hamarosan a legnagyobb és leggazdagabb görög városok közé emelkedett. A VI. században a korai görög filozófia legjelesebb gondolkodói éltek itt, Thalész és tanítványai. **Apollónnak** itt volt a delphoi után második legjelentősebb jósdája, a Milétoszhoz tartozó Didüma szentélye. A város pénzerméin legtöbbször **oroszlánt** láthatunk.

A perzsa hódítók (Dareiosz király) a Kr. e. V. sz. elején elpusztították a várost, amely régi fényét már nem nyerte vissza annak ellenére sem, hogy a római időkig jelentős város maradt.

Mükéné

Μυκήνη – ΜΥΚΗΝΗ

Az archaikus kori, tehát legkorábbi görög világ egyik legjelentősebb városállama, külkapcsolatai egészen Egyiptomig, a fáraókig értek. Hatalmas kövekből épült **falait** az utókor ítélete szerint nem rakhatták mások, csakis a **Küklópszok**. Mükénét Perszeusz alapította, akit hősiességben később csak Héraklész múlt fölül. Itt uralkodott később Pelopsz fia, Átreusz (lásd Olümpiánál), akinek két fia Agamemnón és Meneláosz, a trójai háború két legfőbb vezetője. Gazdag régészeti leletei között emblematikus a **két oroszlánt** formázó kapu, aranykincsei között a Nesztór-serleg és Agamemnón halotti maszkja.

Olümpia

Όλυμπία – ΟΛΥΜΠΙΑ

A város alapítója Pelopsz, akiről a Peloponnészoszi-félsziget a nevét kapta. Ő Átreusz apja, és így Agamemnón és Meneláosz őse. Pelopsz Tantalosz fia volt Kisázsiaiban,

Anatóliában. Apja pörköltként föltálalta az isteneknek, azok viszont ezt nem vették jó néven, hanem (a fél válla kivételével) ismét összerakták és feltámasztották Pelopszt, Tantaloszt az alvilágba vetették szörnyű kínok közé, majd Pelopszt átköltöztették Éliszbe, ahol megnősült, és megalapította Olümpia városát.

Az olümpiai játékok megalapítása is Pelopsz házasságához köthető az egyik eredetmítosz szerint. Ez úgy történt, hogy Oinomaosz, Élisz királya azt a jóslatot kapta, hogy veje keze által fog meghalni. Ezután érthető módon nem volt túl lelkes, hogy lánya, Hippodameia férjhez menjen. A jelentkező kérőknek azt a feltételt szabta, hogy kocsiversenyben győzzék le őt. Azt nem tette hozzá, hogy az ő lovai Poszeidón adománya, s így természetfelettien gyorsak. A legyőzött kérőkre természetesen halál várt. Hippodameia viszont beleszeretett Pelopszba, és előre elmondta neki a turpisságot, így Pelopsz, aki igen jóban volt Poszeidónnal is, előre fel tudott készülni. Poszeidóntól még jobb, szárnyas lovakat kapott, és Oinomaosz kocsihajtójával is megállapodott, hogy az elárulja urát, így a verseny Oinomaosz halálával és Pelopsz győzelmével ért véget. Maguk a versenyjátékok (amelyeket rendes, négy éves rendszerességgel Kr. e. 776-tól kezdve tartottak meg), e változat szerint az Oinomaosz haláláért az isteneknek, legfőképpen pedig Zeusznak a tiszteletére, engesztelésére bemutatott halotti játékokkal vették kezdetüket. A győztesek díja **olajfa** leveléből font koszorú volt.

Az ókori világnak itt is volt egy csodája, mégpedig a **Zeusz**-templomban elhelyezett hatalmas arany-elefántcsont Zeusz-szobor, Pheidiasz alkotása.

Spárta

Σπάρτα/Σπάρτη/Λακεδαίμων – ΣΠΑΡΤΑ/ΣΠΑΡΤΗ/ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ

Spárta városát az északról betelepülő dór törzsek hozták létre a Kr. e. IX. században. Lakedaimónnak (vagy Lakóniának) a tágabb vidéket, Szpartának (vagy ión nyelvjárásban Szparténak) a szűkebb várost nevezték. A katonáskodásra, testedzésre épülő spártai életforma egészen egyedivé tette Lakedaimónt. Bár vagyonos és nagy hatalmú királyság volt, nem voltak nagy és díszes épületei, jelentős műalkotásai, sőt, a klasszikus korban már költői sem. A város védőisteneként leginkább a **harcos, nyilazó** Apollónt tisztelte (így gyakran kértek jóslatot Delpoiban), mellette Artemiszt és Héraklészt.

Théba

Θῆβαι – ΘΗΒΑΙ

Szintén a mükénéi kor egyik ősi állama, nagy hatalmú polisz volt Korinthosztól és Athéntől északra, Boiótiában. Théba központi szerepet játszott a görög mítoszokban és irodalomban. **Héraklész** szülőhelyeként ismerik, és fontos helyszíne Oidipusz és **Dionüszosz** történeteinek. A mítosz szerint Kadmosz föníciai királyfi alapította, s lakói az általa elvetett **sárkányfogakból** kikelő teljes fegyverzetű harcosok lettek. Homérosznál a hétkapujú Théba állandó jelzővel szerepel. A perzsa háborúk idején küldtek katonákat Thermopülaiba a perzsák elleni harcra, később azonban mégis Xerxész perzsa királlyal szövetkeztek Spárta és Athén ellen. A peloponnészoszi háborúban hol Athénnal szövetkeztek Spárta ellen, hol Spártával Athén ellen. Kr. e. 371-ben Théba Spárta ellen vonult, és a leuktrai csatában legyőzte a spártaiakat, véget vetve ezzel a spártai városállam hatalmának. Az egyik legjelentősebb görög költő, Pindarosz, aki a versenyjátékok győzteseiről írt dicsőítő kardalokat, szintén Thébában élt.

Trója

Τροία/Τροίη/Ἰλίου/Ἴλιον – ΤΡΟΙΑ/ΤΡΟΙΗ/ΙΛΙΟΣ/ΙΛΙΟΝ

Trója jelentős, négyezer éven át fennálló település, városállam volt, de sokáig nem görögök lakták. Legnagyobb hatalmát a mükénéi korban érte el, majd Kr. e. 1000 táján elpusztult. Ezután már görögök népesítették be újra, akik a közeli Mütiléné szigetének befolyása alatt éltek, sokkal szerényebb körülmények között, mint jeles elődeik. Legjelentősebb szentélye Athéné temploma volt, ahol még Xerxész is mutatott be áldozatul ezer ökröt, amikor Görögország ellen vonult.

2. Egy kis ógörög

A görög ábécé:

Nagy	Kis	Név	Hangérték	Nagy	Kis	Név	Hangérték
A	α	alpha	a, á	N	ν	nű	n
B	β	béta	b	Ξ	ξ	kszí	ksz (x)
Γ	γ	gamma	g (néha n)	O	ο	o mikron	o
Δ	δ	delta	d	Π	π	pí	p
E	ε	e pszilon	e	P	ρ	rhó	r
Z	ζ	dzéta	dz	Σ	σ/ς	szigma	sz
H	η	éta	é	T	τ	tau	t
Θ	θ (ϑ)	théta	th	Υ	υ	ü pszilon	ü
I	ι	ióta	i	Φ	φ	phí	f (ph)
K	κ	kappa	k	X	χ	khí	kh
Λ	λ	lambda	l	Ψ	ψ	pszí	psz
M	μ	mű	m	Ω	ω	ó mega	ó

- A kis szigma szó elején és közben zárt, szó végén nyitott alakú. (v.ö. Knósszosz vagy Epheszosz nevével)
- A kis thétát írják nyílt vagy zárt alakban is, ez pusztán ízlés dolga.
- A magánhangzókon (és némelykor még mássalhangzókon is) kisbetűs írás esetén különféle ékezeteket használunk, amelyek az ógörögben sokkal gazdagabbak, mint a mai görögben (a dimotikiban). Ezek a hangsúly és a 'h' hang jelölésére szolgálnak. Csupa nagybetűs írásban mindezeket nem használjuk.
- Az ióta j-nek hangzik az ai, ei, oi (αι, ει, οι – aj, ej, oj) magánhangzókapcsolatokban (diphthongusokban).
- Az üpszilont a Magyarországon szokásos ógörög kiejtés szerint 'ü'-nek mondjuk, ez is alkot viszont diphthongusokat, amikor 'u'-nak hangzik: au, eu (αυ, ευ). Az ou magánhangzókapcsolat hangértéke nem 'ou', hanem 'ú', és így is írjuk át. Pl. Μοῦσα – Músza, a Múzsza
- Az ógörögben ugyanúgy, mint a magyarban, minden magánhangzóból volt hosszú és rövid is. Az alpha, ióta és üpszilon esetén ezt nem jelölték sehogy, az e/é és az o/ó esetében azonban külön betűt rendszeresítettek: e pszilon/éta, o mikron / ó mega.

- A phi betűt Magyarországon hagyományosan 'f'-nek mondjuk, bár a görögök a klasszikus korban minden bizonnyal 'ph'-nek ejtették.
- A gamma akkor hangzik 'n'-nek (mint a magyar ing vagy zongora szóban), ha utána kappa, kszí, khí vagy még egy gamma következik. Pl. Ἄγκυρα – Anküra, Ankara antik görög neve

A betűket leírtam ide kézzel is, így a vállalkozó szelleműek talán könnyebben reprodukálhatják:

Α α Β β Γ γ Δ δ Ε ε Ζ ζ Η η
 Θ θ Ι ι Κ κ Λ λ Μ μ Ν ν
 Ξ ξ Ο ο Π π Ρ ρ Σ σ/ς Τ τ
 Υ υ Φ φ Χ χ Ψ ψ Ω ω